

Rubriku vedie PhDr. Samuel Brečka

NOVINY

V najširšom zmysle slova sú noviny periodicky vydávané publikácie, ktorých cieľom je informovať, vzdelávať, ovplyvňovať a zabávať čitateľov. Možno ich vydávať s rôznou periodicitou, avšak za noviny sa väčšinou považujú periodiká, ktoré vychádzajú najmenej raz týždenne.

Okrem správ o najnovších udalostiach, ich analýz a komentárov prinášajú aj reklamu, ktorá je dôležitým zdrojom ich ekonomického zabezpečenia. Nie sú však iba predmetom podnikania, ale aj službou verejnosti, ktorou sa garantuje sloboda prejavu, ako jedna zo základných slobôd človeka demokratickej spoločnosti.

História

Za predchodcov novín sa zvyknú považovať ručne písané štátne oznamy *Acta diurna*, *Acta Senatus a Acta Publica*, ktoré vyvesovali na verejných miestach v Ríme a v rímskych provinciách.

Pioniermi tlače v Európe boli Nemci. Zásluhou Gutenbergovho tlačiarskeho stroja sa v Nemecku i ďalších častiach západnej a južnej Európy v 16. a 17. storočí rozšírilo nielen tlačenie kníh a letákov, ale aj prvých novín.

Skutočné dejiny novín sa však začínajú v 17. storočí. V roku 1609 začal majiteľ tlačiarne v Štrasburgu Johann Carolus vydávať prvé noviny s týždennou periodicitou – *Strassburger Relation*. Prvé číslo malo štyri strany a prinášalo správy z Kolína, Viedne, Prahy, Antverp, Ríma a Benátok. (Z obchodných, politických a kultúrnych centier.)

Expanziu novín podmienili ekonomické, politické, ideologické, kultúrne i technologické faktory. 16. storočie poznamenala reformácia katolíckej cirkvi a renesancia svojím zmeneným pohľadom na svet. Ľudia sa začali viac zaujímať o pozemský život, vzrástla ich potreba informácií o hospodárskom, politickom a kultúrnom vývoji. Vynález kníhtlače zasa umožnil rýchlejšie a masovejšie rozširovanie novín.

Spočiatku ich vydávali tlačiarne, neskôr aj poštmajstri, ktorí pravidelne zhromažďovali správy z listov i šírenie ústnym podaním, ale aj z letákov a iných dokumentov, rozmnožovali ich a ponúkali na predaj verejnosti. V období absolutizmu prišli panovníci na to, že tieto informácie ovplyvňujú verejnú mienku. Preto v 17. storočí nastúpili namiesto súkromných vydavateľov úradne poverení poštmajstri a už o niekoľko desaťro-

čí po vzniku boli tieto noviny – rôzne avíza a relácie – cenzurované.

V priebehu prvých dvadsiatich rokov 17. storočia začali noviny vychádzať v Kolíne, Berlíne, Hamburgu a vo Frankfurte, v švajčiarskom Bazileji, vo Viedni, v Amsterdame a v Antverpách. Amsterdamské noviny, ktoré vychádzali v angličtine a francúzštine, si čoskoro našli cestu do Londýna (kde sa prvé anglické noviny objavili v roku 1621) a Paríža (1631). V Štokholme začali v roku 1645 vychádzať noviny, ktoré vychádzajú dodnes.

Prvé noviny sa formou a rozsahom nevelmi líšili od svojich predchodcov – letákov. Väčšinou vychádzali iba na jednej strane papiera. Nemali ani titulky, ani reklamu.

Bohatou históriou periodickej tlače sa môže pýšiť Veľká Británia, najmä však Anglicko, dodnes klasická novinová krajina. Prvými pravidelne vychádzajúcimi britskými novinami boli *Weekly News* (1622–1641). Britské noviny spočiatku prinášali väčšinou správy zo zahraničia, avšak od roku 1628 sa začínajú objavovať noviny, ktoré sa venujú aj domácim udalostiam, najmä rozpravám v anglickom parlamente. Nazývali sa diurnals. Najväčšou prekážkou rozvoja britskej tlače v 17. storočí bola cenzúra. Po roku 1630, za vlády Karola I., boli na tlač uvalené ťažké reštrikcie (licencie a dane), ktoré pokračovali aj počas občianskej vojny v 40. rokoch a za vlády Olivera Cromwella. Po reštaurácii Karola II. v roku 1660 reštrikcie boli postupne uvoľňované a anglická tlač mohla vychádzať v atmosfére relatívnej slobody, pokiaľ nekritizovala vládu. V roku 1702 začal v Anglicku vychádzať prvý denník – *Daily Courant*.

Začiatkom 18. storočia si politici začali uvedomovať obrovský potenciál novín pri vytváraní a ovplyvňovaní verejnej mienky. Dôsledkom bolo spolitizovanie novinárstva. Stalo sa pravidlom, že každá politická strana mala svoj tlačový orgán. V tomto čase sa však objavili aj prvé veľké osobnosti anglického a svetového novinárstva, ako Daniel Defoe, Jonathan Swit, Joseph Addison a Sir Richard Steele, a začína sa aj dlhý boj za slobodu tlače.

Prvými novinami v anglických kolóniách v Amerike boli *Public Occurrences, Both Foreign and Domestick*, ktoré začali vychádzať v Bostone v roku 1690. Noviny boli zakázané a ich vydavateľ Benjamin Harris sa dostal do väzenia. Precedentným prípadom vo vzťahu k slobode tlače v Amerike sa stal súd s nemecko-americkým vy-

davateľom a tlačiarom Johnom Petrom Zengerom v roku 1735. Zenger, ktorý v New Yorku vydával *New York Weekly Journal*, bol za svoje kritické články obvinený z ohovárania britských koloniálnych úradov v New Yorku. Ustanovenia o cenzúre tlače boli totiž zahrnuté do zákonov prijatých britskou koloniálnou správou v roku 1798. Po tom, čo proces vyvolal veľkú nevôľu a kritiku verejnosti, Zenger bol oslobodený a celý prípad sa stal významným precedensom v histórii boja za slobodu tlače v Amerike.

Noviny a novinárstvo v 19. storočí boli ovplyvnené priemyselnou revolúciou a rozvojom vzdelanosti. Povinná školská dochádzka prispela k tomu, že široké masy gramotných ľudí čoraz viac pocítovali potrebu čítať. Nová tlačiarenská technika zasa bola schopná tento rastúci dopyt uspokojovať. Vo Veľkej Británii bola v roku 1855 zrušená daň na noviny, čím sa ich cena podstatne znížila a náklady výrazne zvýšili. K zníženiu ceny novín koncom 19. storočia prispel aj lacnejší papier a zdokonalená tlačiarenská technika. S nárastom nákladov novín vzrastal aj význam reklamy, ktorá sa stávala dôležitým zdrojom príjmov pre vydavateľov. V Anglicku lord Northcliffe a v Spojených štátoch Joseph Pulitzer a William Randolph Hearst začali vydávať lacné, tzv. grajciarové noviny pre rastúce obyvateľstvo veľkých miest. Zvyšovali sa nielen náklady, ale aj rozsah novín. Popredné anglické denníky ako *Daily Telegraph*, *The Times* alebo *Standard* už v roku 1860 vychádzali na 8 stranách, po roku 1870 vychádzal *Daily Telegraph* príležitostne na 10 stranách a *The Times* na 16 stranách.

Koncom 19. storočia si iba málo denníkov mohlo dovoliť stálych zahraničných korešpondentov. Preto v 80. rokoch minulého storočia boli hlavným zdrojom zahraničných správ pre anglo-americkú tlač tlačové agentúry ako Associated Press v Amerike a Reuters v Anglicku. Ale noviny ako *New York Herald* mali svojich korešpondentov v Európe už od roku 1840. Navyše v druhej polovici 19. storočia sa objavili zvláštni korešpondenti, menovite vojnoví korešpondenti. Americká občianska vojna bola jedným z prvých konfliktov v histórii extenzívne mapovaných tlačou. *New York Herald* vyslal na bojiská tejto vojny 63 a *New York Times* a *Tribune* prinajmenej 20 korešpondentov. V nasledujúcich rokoch sa množstvo amerických spravodajcov objavilo na všetkých bojiskách sveta, počnúc Krymskou vojnou a končiac konfliktom medzi Ruskom a Japonskom v rokoch 1904–1905.

Noviny sa koncom 19. a začiatkom 20. storočia stávajú masovým médiom. Po rozšírení rozhlasu v 30. a televízie v 50. (v USA) a 60. (v Európe) rokoch 20. storočia jej pribudli vážni konkurenti, s ktorými – najmä o reklamné príjmy a publikum – zápasia dodnes.

Moderné noviny

Na celom svete vychádza asi (presné číslo nie je známe) 60 000 novinových titulov v celkovom náklade takmer 500 miliónov exemplárov, čo reprezentuje asi 1,5 miliardy čitateľov. Z uvedeného počtu titulov je asi 8 000 denníkov.

Približne tretina všetkých novín vychádza v Severnej Amerike, ďalšia tretina v Európe a zvyšok v ostatných častiach sveta. Na Európu pripadá takmer polovica celkových nákladov novín, na Severnú Ameriku asi štvrtina a na zvyšok sveta ďalšia štvrtina. Noviny (denníky) vychádzajú v najvyšších nákladoch v Japonsku (72 miliónov), v USA (56), Číne (42), Indii (26,5), Nemecku (24,8), Rusku (22,8) a vo Veľkej Británii (18,7). V priemere na 1 000 obyvateľov pripadá vo svete asi 100 exemplárov denníkov, avšak rozdiely medzi jednotlivými krajinami sveta sú značné. Z tohto hľadiska je na tom najlepšie Nórsko s 588 exemplármi denníkov na 1 000 obyvateľov. Za Nórskom nasleduje Japonsko (577), Fínsko (455), Švédsko (430), Rakúsko (402), Švajčiarsko (377), Island (368), Veľká Británia (317) a Nemecko (303). Spojené štáty sú s 201 exemplármi na 1 000 obyvateľov až na 16. mieste. Slovensko je z tohto hľadiska so 171 exemplármi na 21. mieste pred takými krajinami, ako je Austrália (168), Kanada (167), Belgicko (158), Francúzsko (145), Španielsko (106) alebo Taliansko (104).

Pokiaľ ide o formát, väčšina novín používa jeden z dvoch najpoužívanejších: tabloid (28 x 38 cm) alebo tzv. svetový formát (38 x 58 cm). Noviny sa väčšinou tlačia na lacnom papieri s hrubým povrchom (novinový papier) a nie sú viazané, zosívané alebo lepené ako časopisy a knihy. Obsahujú množstvo veľkých titulok a obrázkov, ale aj plošných reklám a inzercie, ktorých rozsah môže dosahovať od 20 do 60 % celkovej plochy novín.

Slovenský názov noviny vyjadruje skutočnosť, že toto médium prináša predovšetkým nové informácie, správy. Podobne ako anglický názov newspaper, čiže noviny na papieri. Dnešné noviny však neprinášajú len správy, ale aj komentáre, stanoviská, kritiky, recenzie, zábavné materiály, fotografie, reklamu a inzerciu. Pomenovanie novín v iných jazykoch namiesto nepresného označenia obsahu vypovedá skôr o ich pravidelnom vychádzaní, periodicite: napríklad periodico v španielčine, journal vo francúzštine, giornale v taliančine, Zeitung v nemčine, pao v čínštine, šimbun v japončine alebo bladet vo švédčine.

Noviny sú finálnym produktom zložitého výrobného procesu, do ktorého sú okrem novinárov zapojené aj iné profesie. Ekonomickú a organizačnú stránku ich výroby má na starosti vydavateľ alebo riaditeľ vydavateľstva, obsahovú šéfredaktor.

Najpočetnejšou skupinou zamestnancov novín sú spravodajcovia a reportéri, ktorí zhromažďujú informácie v teréne, píšu správy a komentáre. Ďalej sú to redaktori, ktorí vyberajú a upravujú agentúrne spravodajstvo, príspevky externých autorov a listy čitateľov. Redakčný štáb dopĺňajú fotoreportéri, grafici, jazykoví korektori a iní špecialisti.

Živiteľom novín je reklama, ktorá spolu s inzerciou zaberá 30 až 70 % ich obsahu. Reklama ako zdroj financií je dôležitá najmä v súčasnosti, keď náklady novín klesajú. Príjmy z reklamy sa na celkových príjmoch novín pohybujú od 15 % v Mongolsku a 34 % v Litve až po 87 % v USA. V krajinách s rozvinutými systémami tlače sa reklama na príjmoch novín pohybuje v rozpätí od 50 do 70 %. Aj keď vo všeobecnosti príjmy novín z reklamy narastajú, podiel novín na príjmoch z reklamy – najmä vo vyspelých krajinách – klesá. Najväčší podiel na celkových príjmoch z reklamy majú noviny v Dánsku (68 %), Luxembursku (65 %), vo Švédsku (58 %), Fínsku (55 %) a v Nemecku (45 %). Podiel tlače na celkových príjmoch z reklamy klesol – najmä vplyvom televízie – alebo zostal na nízkej úrovni v dvoch kategóriách krajín: v krajinách s rozvinutým systémom elektronických médií a v krajinách so slabo rozvinutým systémom tlače. Preto k týmto krajinám patria nielen USA (36%), Veľká Británia (36 %), Španielsko (33 %), Francúzsko (24 %) a Taliansko (22 %), ale aj Grécko (15 %), Česká republika (18 %), Maďarsko (17 %) alebo Poľsko (11 %). Aj podiel slovenských novín na celkových príjmoch médií z reklamy neustále klesá a v roku 1999 sa dostal na úroveň 22 % pre noviny i časopisy spolu.

Na svete vychádza obrovské množstvo novín rôzneho druhu: elitných i ľudových, veľkých i malých, serióznych i bulvárnych, slobodných i ovládaných. Myšlienka slobodnej tlače, prvýkrát obhajovaná v Miltonovej Areopagitike pred 355 rokmi a zakotvená do Ústavy Spojených štátov pred vyše 200 rokmi, sa presadzovala v ťažkom boji so štátnou cenzúrou. Sloboda tlače sa šírila zároveň s rozvojom demokracie a uplatňovaním základných ľudských práv. Štátna moc si vždy uvedomovala silu tlače, preto slobodnú tlač sa snažila na jednej strane obmedzovať cenzúrou a na druhej strane využívať ako nástroj propagandy.

Kvalita novín je sice vecou názoru, ale odborníci na celom svete sa vo výpočte „elitných“ novín vo veľkej miere zhodujú, keď medzi ne zaraďujú americké *The New York Times*, *Washington*

Post a *Los Angeles Times*, kanadské *Toronto Globe* a *Mail*, britské *Times*, *Guardian*, *Independent* a *Telegraph*, švajčiarske *Neue Zürcher Zeitung*, nemecké *Frankfurter Allgemeine* a *Süddeutsche Zeitung*, francúzske *Le Monde* a *Le Figaro*, španielske *El País* a *ABC*, talianske *Corriere della Sera* a švédske *Svenska Dagbladet*. Najnovší rebríček desiatich najkvalitnejších novín na svete pri naša nasledovné poradie: 1. *Financial Times* (Veľká Británia), 2. *The New York Times* (USA), 3. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (Nemecko), 4. *Wall Street Journal* (USA), 5. *Neue Zürcher Zeitung* (Švajčiarsko), 6. *Le Monde* (Francúzsko), 7. *International Herald Tribune* (Francúzsko), 8. *El País* (Španielsko), 9. *The Washington Post* (USA) a 10. *The Times* (Veľká Británia).

Za posledných dvadsať rokov urobili noviny taký technický pokrok ako za žiadne predchádzajúce obdobie od vynájdenia automatických sádcových strojov a rotačkovej tlače koncom 19. storočia. Technologický rozvoj výrazne zasiahol do výroby novín. V redakciách sa čoraz viac uplatňujú počítače a počítačové systémy. Počítače slúžia nielen na písanie textov, na zalamovanie a grafickú úpravu novinových stránok, ale nachádzajú široké uplatnenie aj v tlačiarňach. Obrovské a hlučné stroje, ktoré z kovu odlievali riadky písmen takmer celé storočie, nahradili počítače postupne vo všetkých tlačiarňach novín. Zavádzanie elektronickej sadzby a elektronický prenos údajov (v niektorých prípadoch aj satelitom) umožnili jednej ústrednej redakcii tlačiť noviny na rôznych, i vzdialených miestach krajiny. Mnohé regionálne noviny zasa elektronicke dostávajú do svojich tlačiarň celú stránku, ktoré im na objednávku dodávajú špecializované agentúry. Počítače sa využívajú aj na získavanie informácií z informačných sietí a vlastné publikovanie online.

Výzvou budúcnosti pre vydavateľov je elektronicke publikovanie. Počet elektronickech vydaní novín na internete sa každým dňom zvyšuje a ich počet sa stáva neprehľadným. Mať svoje stránky WWW, to už nie je len otázka prestíže, ale doslova prežitia, pretože nová doba si žiada nové informačné služby. A ak ani noviny nechcú zosťtať, musia sa novému trendu prispôbiť. Samostatnou kapitolou sú internetové noviny, čiže periodiká, ktoré v tlačenej podobe vôbec nevychádzajú. Viacerí odborníci v tejto súvislosti tvrdia, že noviny budúcnosti budú elektronicke. Iní sa nazdávajú, že papierové noviny ani v digitálnej ére nezaniknú.